

Warszawa, 31.03.2023

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Marcin Wiącek

IV.511.44.2023.BB

Trybunał Konstytucyjny

Warszawa

sygn. SK 3/23

Pismo procesowe

Rzecznika Praw Obywatelskich

W nawiązaniu do pisma z dnia 10 lutego 2023 r. przedstawiam uzasadnienie stanowiska Rzecznika Praw Obywatelskich w postępowaniu dotyczącym skargi konstytucyjnej Pana ██████████, kwestionującej zgodność art. 394² § 1¹ kodeksu postępowania cywilnego z przepisami Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

I. W niniejszej skardze konstytucyjnej Skarżący wnosi o stwierdzenie, że art. 394² § 1¹ kodeksu postępowania cywilnego w brzmieniu ustalonym przez art. 1 pkt 142 lit. b ustawy z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U z 2019 r., poz. 1469), w zakresie, w jakim uniemożliwia zaskarżenie postanowienia o odrzuceniu wniosku o sporządzenie uzasadnienia

będącego następstwem negatywnego rozpoznania wniosku o przywrócenie terminu, a wydanego (rozpoznanego) po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 176 ust. 1 oraz w związku z art. 78 Konstytucji.

Osią argumentacji Skarżącego jest okoliczność, że postanowienie odrzucające wniosek o sporządzenie uzasadnienia wyroku sądu drugiej instancji jest postanowieniem kończącym postępowanie w sprawie, rozstrzygnięciem o losach sprawy sądowej – a ściślej, o tym, że nie będzie się ona toczyć przed kolejną instancją sądową, a wyrok, o którego uzasadnienie strona wnosi, jest ostateczny. Brak środka zaskarżenia Skarżący ocenia jako pominięcie ustawodawcze. W ocenie Rzecznika, ustawodawca unormował zaskarżalność postanowień kończących postępowanie w sprawie w innych niż wskazane przez Skarżącego jednostkach redakcyjnych, a mianowicie w art. 394¹ § 1 kpc (zażalenie na postanowienie sądu odrzucające skargę kasacyjną lub skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia) oraz w art. 394² § 1 kpc (odrzucenie apelacji). Niemniej jednak okoliczność ta pozostaje bez wpływu na zakres zaskarżenia: jak wskazał Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 30 października 2012 r., wydanym w sprawie sygn. SK 20/11, „co do zasady, z punktu widzenia techniki prawodawczej, ‘pominięta’ materia nie musi zostać wpisana do konkretnej jednostki redakcyjnej danego przepisu. Problemem podniesionym w skardze jest bowiem brak zaskarżalności określonego postanowienia sądu drugiej instancji, a katalog tych postanowień wynika z całego zaskarżonego przepisu”. A zatem nie istnieją istotne procesowe przeszkody, aby pominięcie ustawodawcze wskazane przez Skarżącego powiązać z art. 394² § 1¹ kpc.

Pozostając w granicach wzorców konstytucyjnych wskazanych przez Skarżącego Rzecznik Praw Obywatelskich wnosi o stwierdzenie, że art. 394² § 1¹ kpc w zakresie, w jakim uniemożliwia zaskarżenie kończącego postępowanie w sprawie postanowienia o odrzuceniu wniosku o sporządzenie uzasadnienia, wydanego (rozpoznanego) po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP.

II. Sytuacja procesowa, która stała się tłem niniejszej skargi konstytucyjnej, przedstawiała się następująco: w dniu 16 listopada 2020 r. Sąd Okręgowy [REDAKTED] wydał wyrok w sprawie [REDAKTED] na posiedzeniu niejawnym; wyrok ten został doręczony pełnomocnikowi powoda w dniu 1 grudnia 2020 r. Pełnomocnik powoda wniósł o doręczenie wyroku wraz z uzasadnieniem w dniu 9 grudnia 2020 r. (czyli z przekroczeniem tygodniowego terminu, przewidzianego przez art. 387 § 3 kpc). Odpis wyroku wraz z uzasadnieniem został doręczony pełnomocnikowi powoda w dniu 26 stycznia 2021 r. W dniu 26 marca 2021 r. pełnomocnik powoda złożył skargę kasacyjną od wyroku Sądu Okręgowego w [REDAKTED] z dnia 16 listopada 2020 r. Zarządzeniem z dnia 28 maja 2021 r. Sąd Najwyższy zwrócił skargę kasacyjną wraz z aktami celem weryfikacji dochowania terminu do złożenia wniosku o doręczenie wyroku wraz z uzasadnieniem. Postanowieniem z dnia 17 czerwca 2021 r. Sąd Okręgowy w [REDAKTED] w pkt 1 odrzucił spóźniony wniosek powoda o sporządzenie uzasadnienia wyroku z dnia 16 listopada 2020 r., w pkt II odrzucił skargę kasacyjną wniesioną przez powoda. W dniu 6 lipca 2021 r. pełnomocnik powoda złożył wniosek o przywrócenie terminu do złożenia wniosku o sporządzenie uzasadnienia wyroku Sądu Okręgowego w [REDAKTED] z dnia 16 listopada 2020 r. oraz wniosek o sporządzenie uzasadnienia tego wyroku. W uzasadnieniu pełnomocnik powoda wskazał na okoliczności uzasadniające wniosek o przywrócenie terminu do złożenia wniosku o uzasadnienie orzeczenia, związane ze stanem zdrowia pełnomocnika w okresie 3-8 grudnia 2020 r. Postanowieniem z dnia 10 sierpnia 2021 r. Sąd Okręgowy w [REDAKTED] w pkt I oddalił wniosek o przywrócenie terminu, w pkt II odrzucił jako spóźniony wniosek o sporządzenie uzasadnienia wyroku Sądu Okręgowego w [REDAKTED] z dnia 16 listopada 2020 r. Pełnomocnik powoda zażaleniem z dnia 14 września 2021 r. zaskarżył pkt II postanowienia Sądu Okręgowego w [REDAKTED] z dnia 10 sierpnia 2021 r. Postanowieniem z dnia 24 września 2021 r. odrzucił zażalenie pełnomocnika powoda z dnia 14 września 2021 r. uznając je za niedopuszczalne.

III. Artykuł 394² § 1¹ kpc dodany został ustawą z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1469, ze zm.; dalej: ustawa nowelizująca). Ustawa ta w sposób istotny zmieniła dotychczasowy model postępowania zażaleniowego w kwestiach incydentalnych, wprowadzając jako zasadę stosowanie instytucji zażaleń poziomych, tj. kierowanych do innego składu tego samego sądu, zamiast zażaleń o charakterze dewolutywnym. Instytucja zażaleń poziomych, nazywanych również horyzontalnymi, obowiązywała w kodeksie postępowania cywilnego od wejścia ustawy z dnia 28 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 138, poz. 806), jednak nowelizacja z 2019 r. znacznie rozszerzyła ich zakres również w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji.

Niniejsza skarga konstytucyjna dotyczy jednak tej zmiany, którą ustawa nowelizująca wprowadziła w postępowaniu przed sądem drugiej instancji. Dotychczas (przed wejściem w życie ustawy nowelizacyjnej) było zasadą, że zażalenie przysługiwało na postanowienie kończące postępowanie w sprawach kasacyjnych, oraz że zażalenie to było rozpatrywane przez Sąd Najwyższy: regulował to art. 394¹ § 1 kpc (przewidujący zażalenie na odrzucenie skargi kasacyjnej) oraz art. 394¹ § 2 kpc (który regulował zażalenie na postanowienie sądu drugiej instancji kończące postępowanie – z wyjątkiem postanowień zapadłych na skutek rozpoznania zażalenia oraz tych zaskarżalnych skargą kasacyjną). W sprawach niekasacyjnych, Sąd Najwyższy rozpoznawał zażalenie na odrzucenie skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 394¹ § 1 kpc). Po wejściu w życie nowelizacji Sąd Najwyższy w dalszym ciągu rozpatruje zażalenia na postanowienia o odrzuceniu skargi kasacyjnej bądź skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku (art. 394¹ § 1 kpc). Poza odrzuceniem tych nadzwyczajnych środków zaskarżenia, obecnie ustawa przewiduje tylko jedno postanowienie kończące postępowanie w sprawie, które można zaskarżyć zażaleniem: jest to postanowienie o odrzuceniu apelacji. Rozpatrywane jest ono przez inny skład sądu drugiej instancji (art. 394² § 1

kpc). Zażalenie nie przysługuje od innych postanowień kończących postępowanie w sprawie, w tym od postanowienia odrzucającego wniosek o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia sądu drugiej instancji.

IV. Postanowienia sądowe można klasyfikować według różnych kryteriów, jednak podstawowym, przyjętym przez ustawodawcę, jest jego znaczenie dla toku postępowania. Zasadniczy podział postanowień zapadających w cywilnym postępowaniu sądowym to postanowienia kończące postępowanie w sprawie oraz postanowienia niekończące postępowania w sprawie (T. Ereciński [w:] P. Grzegorzcyk, J. Gudowski, M. Jędrzejewska, K. Weitz, T. Ereciński, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze, wyd. V, Warszawa 2016, art. 354). Postanowienia kończące postępowanie w sprawie to takie, które zamykają stronie drogę do wydania rozstrzygnięcia merytorycznego, gdy jednocześnie po ich wydaniu sąd jest zwolniony z dalszego podejmowania czynności procesowych, czyli takie, które przez uprawomocnienie się trwale zamykają drogę do rozstrzygnięcia sprawy co do istoty w danej instancji (uchwały Sądu Najwyższego z 24 listopada 1998 r., III CZP 44/98, publ. OSNC 1999/5, poz. 87, oraz z 31 maja 2000 r., III ZP 1/00, OSNC 2001/1, poz. 1; z 6 października 2000 r., III CZP 31/00, publ. OSNC 2001/2, poz. 22; postanowienia: z 22 lutego 2018 r., II PZ 34/17, LEX nr 2488665; z 11 sierpnia 2005 r., III CNP 4/05, OSNC 2006/1, poz. 16). Za postanowienie kończące postępowanie w sprawie jako pewną całość uznać należy również postanowienie sądu odmawiające uzasadnienia orzeczenia oraz jego doręczenia, jeśli zamyka ono stronie drogę do wniesienia środka zaskarżenia kończącego postępowanie w sprawie. Złożenie przez stronę wniosku o uzasadnienie i doręczenie orzeczenia jest, co do zasady, warunkiem *sine qua non* wniesienia środka zaskarżenia (por. M. Manowska [w:] A. Adamczuk, P. Pruś, M. Radwan, M. Sieńko, E. Stefańska, M. Manowska, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom I. Art. 1-477(16), LEX/el. 2022, art. 394). A zatem postanowieniem kończącym postępowanie w sprawie będzie postanowienie sądu drugiej instancji o odrzuceniu wniosku o sporządzenie i doręczenie wyroku z

uzasadnieniem – w tych sprawach, w których (w świetle art. 398² oraz art. 519¹ kpc) przysługuje skarga kasacyjna. W innych sprawach postanowienie odrzucające wniosek o sporządzenie uzasadnienia nie kończy postępowania w sprawie – w szczególności wniosek o sporządzenie uzasadnienia nie ma znaczenia procesowego dla możliwości wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku (art. 424¹ i dalsze kpc).

Ustawodawca wprowadza różne zasady stabilności i zaskarżalności w przypadku orzeczeń kończących i niekończących postępowanie w sprawie. I tak:

1. Zasadą jest zaskarżalność postanowień kończących postępowanie w sprawie. Zażalenie przysługuje od wszystkich postanowień kończących postępowanie przed sądem pierwszej instancji (art. 394 § 1 kpc), a także od zdecydowanej większości takich postanowień wydanych przez sąd drugiej instancji (art. 394¹ § 1, art. 394² § 1, art. 398¹ kpc) – w niniejszej sprawie rozpatrywany jest wyjątek od tej zasady. W dotychczasowym orzecznictwie Trybunał uznawał wprowadzenie za zgodne z Konstytucją (art. 45, art. 78 oraz art. 176 Konstytucji RP) przepisy, które wyłączały możliwość zaskarżenia postanowienia o odrzuceniu apelacji przez sąd drugiej instancji, które niewątpliwie jest postanowieniem kończącym postępowanie w sprawie. Jednak o takim stanowisku Trybunału przesądziła okoliczność, że formalna dopuszczalność apelacji była faktycznie badana przez dwie instancje sądowe w ramach wstępnej kontroli apelacji – a więc kwestia ta była rozpatrywana przez dwie instancje sądowe (wyroki TK z dnia 1 lutego 2005 r., sygn. SK 62/03, z dnia 8 maja 2006 r. SK 32/05). W przypadku postanowień niekończących postępowania w sprawie, możliwość wniesienia zażalenia jest ograniczona, ustawa tworzy zamknięty katalog zaskarżalnych postanowień (w postępowaniu rozpoznawczym są to art. 394 § 1, art. 394¹ § 1¹, art. 394^{1a} § 1, art. 394² § 1¹ kpc). Jak wskazał Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 2 czerwca 2010 r., sygn. SK 38/09), „wyższego poziomu gwarancji (a więc instancyjności połączonej z dewolutywnością) wymaga orzekanie ‘w sprawie’ i w tym zakresie Konstytucja wymaga dwuinstancyjnego postępowania. Także postanowienia kończące

postępowanie podlegają zażaleniu instancyjnemu. Natomiast kwestie wypadkowe, incydentalne, tworzą bardzo zróżnicowany zbiór z punktu widzenia ich prawnego reżimu. Czasem wystarczającą kontrolę decyzji w tych sprawach zapewnia kontrola instancyjna ostatecznego orzeczenia 'w sprawie', czasem ustawodawca zwykły przyznaje możliwość weryfikacji rozstrzygnięcia kwestii wypadkowej w ramach zażalenia (rozpatrywanego przez sąd wyższej instancji), czasem taką możliwość weryfikacji w ogóle się wyklucza."

2. Ustawodawca uznaje rozstrzygnięcie kończące postępowanie w sprawie za tak istotne dla losów postępowania, że jako regułę wprowadził nie tylko jego zaskarżalność, ale także dewolutywność zażalenia. Zażalenie na to postanowienie jest rozpatrywane przez sąd wyższej instancji: takie założenie przedstawiono także w motywach projektu ustawy nowelizującej (z 2019 r.): „Wprowadzona zostaje zasada rozpoznawania spraw incydentalnych przez sąd tej samej instancji - z wyjątkiem dla orzeczeń w taki czy inny sposób kończących postępowanie (podkreślenie własne) lub przerywających bieg postępowania w danym sądzie. Pozwoli to wyraźnie rozgraniczyć kompetencje sądu pierwszej i drugiej instancji, temu drugiemu pozostawiając merytoryczną kontrolę wyniku postępowania sądowego i odciążając go od rozstrzygania kwestii drobnych” (druk sejmowy nr 3137/VIII). Z niewyjaśnionych w uzasadnieniu projektu ustawy powodów od zasady tej odstąpiono w przypadku postanowienia o odrzuceniu apelacji (art. 398² § 1 kpc).

3. Postanowienia niekończące postępowania w sprawie, nawet prawomocne, mogą być zmieniane wskutek okoliczności sprawy, a także wówczas, gdy zostały wydane na podstawie aktu normatywnego uznanego przez Trybunał Konstytucyjny za niezgodny z Konstytucją, ratyfikowaną umową międzynarodową lub z ustawą (art. 359 kpc). Natomiast prawomocne postanowienia kończące postępowanie w sprawie odznaczają się stabilnością – kończą sprawę w sposób definitywny, i same mają taki ostateczny charakter. Niektóre prawomocne postanowienia kończące postępowanie w sprawie

mogą być jednak zaskarżone nadzwyczajnymi środkami zaskarżenia – skargą kasacyjną (art. 398¹ kpc) lub skargą o wznowienie postępowania (art. 399 § 2 kpc).

Z powyższego wynika, że postanowienie kończące postępowanie w sprawie – jako orzeczenie o kluczowym znaczeniu dla losów procesu – podlega innemu reżimowi prawnemu niż postanowienia niekończące postępowania, o charakterze ubocznym, incydentalnym, „służebnym w stosunku do postępowania w sprawie głównej” (powołany wyrok w sprawie sygn. SK 38/09). Skutki procesowe ostatecznych postanowień są najdalej idące, i zasadniczo nieodwracalne. W tym aspekcie podobne są do orzeczeń merytorycznych zapadających w sprawie: wyroków czy postanowień w postępowaniu nieprocesowym – standardy procesowe towarzyszące ich wydaniu, a zwłaszcza gwarancje sądowej kontroli ich prawidłowości, powinny być podobne.

V. Rzecznik dostrzega jednocześnie, że postanowienie odrzucające wniosek o sporządzenie uzasadnienia wyroku sądu drugiej instancji kończy postępowanie, które jest na bardzo zaawansowanym etapie: orzeczenie sądu jest prawomocne, a wniosek o sporządzenie jego uzasadnienia jest wstępnym etapem postępowania kasacyjnego – w świetle art. 398⁵ § 1 kpc, dokonanie tej czynności procesowej (złożenie wniosku o uzasadnienie orzeczenia) warunkuje możliwość wniesienia skargi kasacyjnej.

Tymczasem, jak wielokrotnie podkreślał w swym orzecznictwie Trybunał Konstytucyjny, zarówno z Konstytucji, jak i z przepisów Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284, ze zm.) wynika, że standardem minimalnym odnoszącym się do postępowania sądowego jest dwuinstancyjność. Wszystko, co ponad ten standard wykracza, włącznie z instytucją kasacji i sposobem jej ukształtowania, jest naddatkiem, podwyższeniem standardu minimalnego. Przepisy kodeksu postępowania cywilnego nie muszą zatem zapewniać stronom prawa do rozpatrzenia sprawy przez Sąd Najwyższy, a możliwość odwołania się do trzeciej instancji wykracza poza konstytucyjne minimum. Oznacza to, że strona nie ma roszczenia do państwa o takie ukształtowanie obowiązujących przepisów, które zapewniałyby jej rozpoznanie każdej sprawy przez Sąd Najwyższy. A zatem nie

można uznawać istnienia 'prawa do kasacji' jako prawa do rozpoznania sprawy przez trzecią instancję. O ile więc strony postępowania mają pełny dostęp do rozbudowanych gwarancji procesowych w pierwszej i drugiej instancji, to kasacja jest środkiem nadzwyczajnym od prawomocnych orzeczeń wydanych przez niezawisłe sądy (wyroki TK z dnia 16 stycznia 2006 r., sygn. SK 30/05, z dnia 30 maja 2007 r., sygn. SK 68/06). Jednocześnie jednak Trybunał podkreśla, że „decyzja ustawodawcy wewnętrznego, wprowadzającego jakąś dodatkową procedurę, powoduje, że taka - skądinąd niekonieczna - procedura, sama w sobie może stać się przedmiotem oceny konstytucyjnej, dokonywanej poprzez kryterium zaczerpnięte z art. 2 Konstytucji: uczciwej procedury (rzetelności, sprawiedliwości proceduralnej). Odrzucić bowiem należy tezę, jakoby w zakresach przekraczających standard minimalny, wymagany przez Konwencję, panowała pełna dowolność co do sposobu ukształtowania procedury (...). Jeżeli zatem wprowadzenie samej kasacji jest 'niekonieczne' z punktu widzenia wymagań konstytucyjnego prawa do sądu, to w wypadku, gdy tego dokonano w ustawodawstwie zwykłym, rzetelność wykreowanej w ten sposób procedury - podlega ocenie jej konstytucyjności (...)" (wyrok w sprawie sygn. SK 30/05, zob. także wyroki TK z 17 maja 2004 r., sygn. SK 32/03 oraz z 31 marca 2005 r., sygn. SK 26/02).

Co istotne, gwarancje proceduralne wyrażone w art. 2 i art. 45 ust. 1 Konstytucji, tworzące zasadę sprawiedliwości proceduralnej, odnoszą się również do postępowań nadzwyczajnych, takich jak postępowanie kasacyjne oraz postępowanie w sprawie wznowienia prawomocnie zakończonego postępowania. Prawo do sprawiedliwej procedury sądowej, także w postępowaniu kasacyjnym, jest elementem prawa do sądu, wyrażonego w art. 45 ust. 1 Konstytucji (wyrok TK w sprawie sygn. SK 68/06).

VI. Skarżący wskazuje właśnie na to, że kwestionowana norma narusza zasadę sprawiedliwości proceduralnej, która - obok prawa dostępu do sądu i prawa do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia sprawy przez sąd, a także prawa do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawy -

składa się na treść prawa do sądu, gwarantowanego przez art. 45 Konstytucji RP. W powołanym już orzeczeniu w sprawie sygn. SK 30/05, Trybunał Konstytucyjny wskazał m. in., że prawo do prawidłowo ukształtowanej procedury (sprawiedliwości proceduralnej) należy do istoty tego prawa, „albowiem prawo do sądu bez zachowania standardu rzetelności postępowania byłoby prawem fasadowym”.

W swoim orzecznictwie Trybunał wskazywał wielokrotnie, że na zasadę sprawiedliwości proceduralnej składa się szereg elementów, w tym: : 1) możliwości bycia wysłuchanym, 2) ujawniania w sposób czytelny motywów rozstrzygnięcia, co ma zapobiegać jego dowolności i arbitralności oraz 3) zapewnienia uczestnikowi postępowania przewidywalności jego przebiegu (zob. wyroki: z 31 marca 2005 r., sygn. SK 26/02; z 20 maja 2008 r., sygn. P 18/07 i powołane tam orzecznictwo). Jednocześnie w kilku orzeczeniach Trybunał powiązał ze sprawiedliwością proceduralną również możliwość zaskarżenia orzeczenia, w tym – orzeczenia incydentalnego. Takie postanowienia sądu nie są – co do zasady – objęte gwarancją dwuinstancyjności postępowania sądowego, wywodzonej z art. 176 ust. 1 w zw. z art. 78 Konstytucji RP. Jak wskazał – podsumowując dotychczasowe orzecznictwo – Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 31 marca 2009 r. (sygn. SK 19/08), zakres przedmiotowy prawa do dwuinstancyjnego postępowania sądowego został wyznaczony przez konstytucyjne pojęcie sprawy. Zasada dwuinstancyjności ma zastosowanie w tym wypadku, gdy sąd pierwszej instancji (orzekający po raz pierwszy) rozpatruje sprawę w rozumieniu Konstytucji, a więc odnosi się przede wszystkim do głównego przedmiotu postępowania sądowego. Jednak może obejmować ona również kwestie wpadkowe: konieczność ustanowienia środka zaskarżenia od rozstrzygnięć zapadających w kwestiach niemających charakteru odrębnej sprawy w rozumieniu Konstytucji może wynikać z ogólnego wymogu ukształtowania procedury sądowej zgodnie z zasadami sprawiedliwości proceduralnej, wynikającej z art. 45 Konstytucji (por także wyroki T K z 5 lipca 2005 r., sygn. SK 26/04; z 27 marca 2007 r., sygn. SK 3/05 oraz z 12 stycznia 2010 r., sygn. SK 2/09).

W ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich, możliwość uruchomienia kontroli kasacyjnej orzeczenia – a taka jest istota i funkcja procesowa wniosku o uzasadnienie orzeczenia sądu odwoławczego – jest wyjątkowo doniosła z punktu widzenia uprawnień procesowych stron. Ustawodawca uznał, iż w pewnych sprawach, z uwagi na ich kryteria przedmiotowe, strony mogą skorzystać z instytucji skargi kasacyjnej, i uruchomić postępowanie kontrolne przed Sądem Najwyższym. Skoro postępowanie kasacyjne jest w tych sprawach dopuszczalne, to każdy jego etap powinien zostać ukształtowany zgodnie z zasadami sprawiedliwej procedury – standardy nie powinny być w tym wypadku obniżone w stosunku do poprzednich etapów postępowania. Tymczasem na każdym z wcześniejszych etapów postępowania postanowienia je kończące podlegają zaskarżeniu – w przypadku orzeczeń sądu pierwszej instancji jest to zasada, od której nie ma wyjątków. Co istotne, postanowienia takie są zaskarżalne również na etapie kasacyjnym: ustawodawca przewidział środek zaskarżenia – rozpatrywany przez Sąd Najwyższy – od postanowienia o odrzuceniu skargi kasacyjnej (art. 394¹§ 1 kpc). Skoro w przypadku odrzucenia skargi kasacyjnej spełnienie formalnych warunków tego środka badane jest przez dwie instancje sądowe – w tym Sąd Najwyższy – niezrozumiałe jest odmienne potraktowanie innego rodzaju formalnej kontroli dopuszczalności skargi kasacyjnej. W obu tych przypadkach trudno mówić o incydentalnym, ubocznym charakterze rozstrzygnięcia: są to decyzje przesądzające o tym, na jakim etapie kończy się proces sądowy; są to także decyzje o dostępie do najwyższej instancji sądowej. Jest wyjątkowo ważne, aby ów dostęp do Sądu Najwyższego został ukształtowany w sposób sprawiedliwy: „niekonieczna” z punktu widzenia Konstytucji trzecia instancja sądowa jest obdarzona najwyższym autorytetem; ograniczenie arbitralności w postępowaniu kasacyjnym sprzyja budowaniu zaufania do wymiaru sprawiedliwości.

Jest także paradoksem, że rozpatrywane w niniejszej sprawie postanowienie odrzucające wniosek o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia, pomimo swojej wagi dla losów procesu, jest niemożliwe do skontrolowania nawet w trybie art. 380 kpc, a

więc przy okazji rozpatrywania innego środka zaskarżenia. Takiej kontroli podlegają prawie wszystkie postanowienia wydane w sprawach incydentalnych – które ustawodawca uznał za na tyle poboczne dla rozstrzygnięcia sprawy, że nie przewidział możliwości ich zaskarżenia zażaleniem. Tymczasem analizowane postanowienie nie jest zaskarżalne zażaleniem, i – siłą rzeczy, z uwagi na brak dalszych czynności procesowych – nie może być badane w trybie art. 380 kpc; wydaje się, że jest to najniższy z możliwych standardów procesowych, zupełnie nieadekwatny do wagi analizowanego postanowienia.

Nie bez znaczenia jest także podnoszona przez Skarżącego okoliczność, że w analogicznej sytuacji w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji stronie służy zażalenie na odrzucenie wniosku o sporządzenie uzasadnienia: ten brak symetrii w aspekcie sprawiedliwości proceduralnej sam w sobie może stanowić problem konstytucyjny. Jak wskazał Trybunał w odniesieniu do podobnego zróżnicowania na tle wniosku o wyłączenie sędziego: „brak symetrii w ukształtowaniu mechanizmu rozpatrywania wniosków o wyłączenie sędziego, w zależności od tego, czy zarzut został zgłoszony w pierwszej czy drugiej instancji – jest w postępowaniu cywilnym niewytłumaczalny. (...) Niezrozumiałe jest (...) niesymetryczne ukształtowanie tego mechanizmu w ramach tej samej procedury, w odniesieniu do wniosków kierowanych w różnych instancyjnie stadiach postępowania. Należy zauważyć, że miernikiem oceny w takich wypadkach jest standard wyższy; podobne rozumowanie prowadzi się na tle sytuacji, gdy prawo krajowe zapewnia wyższy standard ochrony niż standard przewidziany przez konwencję - wówczas uchybienie temu standardowi krajowemu decyduje o jej naruszeniu, mimo że skądinąd sama konwencja zadawała się standardem niższym (por. wyrok TK z 16 stycznia 2006 r., sygn. SK 30/05, OTK ZU nr 1/A/2006, poz. 2).”

W tym samym orzeczeniu Trybunał zauważył, że zazwyczaj ograniczenia w gwarancjach proceduralnych dotyczących wniosków zgłaszanych po raz pierwszy w drugiej instancji uzasadnia się tym, że wnioski takie mogły być wniesione wcześniej.

Zarówno w przypadku (rozpatrywanym w tamtej sprawie) wniosku o wyłączenie sędziego w sądzie drugiej instancji, jak i wniosku o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia takiego sądu, taki argument oczywiście jest nieaktualny – moment złożenia wniosku jest ściśle związany z etapem postępowania sądowego.

VII. W ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich w niniejszej sprawie mamy do czynienia z pominięciem ustawodawczym, które polega na zbyt wąskim określeniu zakresu zastosowania normy prawnej. Z pominięciem ustawodawczym mamy do czynienia wtedy, gdy ustawodawca co prawda unormował jakąś dziedzinę stosunków społecznych, ale dokonał tego w sposób niepełny, regulując ją tylko fragmentarycznie; pominął pewien element regulacji, który powinien być „integralną, funkcjonalną częścią jakiejś normy” (wyroki TK z 10 maja 2004 r., sygn. SK 39/03, z 13 czerwca 2011 r., sygn. SK 41/09). Trybunał może wówczas ocenić zgodność ustawy z Konstytucją również pod kątem braku unormowań, gdy luki te budzą wątpliwości z punktu widzenia zgodności z Konstytucją (wyrok TK z 15 kwietnia 2014 r., sygn. SK 48/13). Zarzut niekonstytucyjności może więc dotyczyć zarówno tego, co ustawodawca w danym akcie unormował, jak i tego, co w akcie tym pominął, choć postępując zgodnie z Konstytucją powinien był unormować. Pominięcia prawodawcze są związane na ogół z brakiem zapewnienia właściwej realizacji konkretnych praw lub wolności przysługujących podmiotom danej kategorii. Niekiedy dotyczą także braków pewnych elementów w ramach określonego rodzaju procedur, które powodują pozbawienie możliwości realizacji praw określonej kategorii podmiotów (zob. postanowienia TK z 6 listopada 2012 r., sygn. K 21/11, z 29 listopada 2010 r., sygn. P 45/09).

Na to, że zamiarem ustawodawcy było objęcie możliwością zaskarżenia wszystkich postanowień kończących postępowanie w sprawie – a skarżony w niniejszej sprawie brak zażalenia jest poniekąd niezamierzonym pominięciem ustawodawczym – świadczy treść uzasadnienia projektu ustawy nowelizującej: „(...) katalog postanowień podlegających zaskarżeniu (...) należy uzupełnić o postanowienie o odrzuceniu apelacji. Odpowiednią regulację zawiera proj. art. 394². W wyniku tej zmiany art. 394¹ §

2 staje się zbędny i podlega uchyleniu” (druk sejmowy nr 3137/VIII). Projektodawca uznał zatem błędnie, że zakres normowania:

- art. 394² § 1 kpc (w samym projekcie: art. 394² § 1 pkt 1 kpc), wprowadzającego zażalenie na postanowienie o odrzuceniu apelacji, oraz

- skreślonego art. 394¹ § 2 kpc, który przewidywał zażalenie na postanowienie sądu drugiej instancji kończące postępowanie w sprawach kasacyjnych (z wyjątkiem postanowień zapadłych na skutek rozpoznania zażalenia oraz tych zaskarżalnych skargą kasacyjną)

są tożsame. Tymczasem zakres ten jest różny: z jednej strony obecnie obowiązujący art. 394² § 1 kpc rozszerzył katalog postanowień zaskarżalnych zażaleniem – przysługuje ono na każde postanowienie sądu odwoławczego odrzucające apelację, nie tylko takie, które zapadają w sprawach kasacyjnych. Konstrukcja ta jest nierozzerwalnie związana z nowym brzmieniem art. 371 i 373 kpc, które przekazują badanie formalnej dopuszczalności apelacji sądowi drugiej instancji. Z drugiej strony, katalog ten został ograniczony tylko do jednego rodzaju postanowienia kończącego postępowanie w sprawie: odrzucającego apelację. Pomija zatem inne postanowienia kończące postępowanie w sprawie: odrzucające wniosek o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia sądu drugiej instancji (oraz np. oddalające taki wniosek, co pozostaje poza zakresem przedmiotowym rozpatrywanej skargi konstytucyjnej).

Należy więc przyjąć, że ustawodawca, wbrew zasadom obowiązującym na tle kodeksu postępowania cywilnego, i wbrew deklarowanemu w uzasadnieniu projektu ustawy założeniom, nie stworzył właściwej konstrukcji zaskarżenia postanowień kończących postępowanie w sprawie: art. 394² § 1 kpc nie jest „odpowiednikiem” uchylonego art. 394¹ § 2 kpc; zakres normowania pierwszego z tych przepisów jest węższy, i nie obejmuje wszystkich postanowień sądu drugiej instancji (orzekającego po raz pierwszy) kończących postępowanie w sprawie.

Należy zauważyć dodatkowo, że w przypadku art. 394² § 1 kpc ustawodawca stworzył pewien precedens: postanowienie kończące postępowanie w sprawie (o

odrzućeniu apelacji) nie jest zaskarżane do sądu wyższej instancji, lecz rozpatruje go sąd tej samej instancji w innym składzie. Jest to kolejny etap wprowadzania do polskiej procedury cywilnej instytucji tzw. zażalenia „poziomego”. Nie oceniając trafności takiego rozwiązania należy zauważyć, że jest to minimalny standard, który powinien zostać spełniony w przypadku postanowień kończących postępowanie w sprawie – a którym to standardem nie zostało objęte postanowienie o odrzućeniu wniosku o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia sądu odwoławczego.

Z powyższych względów wnoszę o stwierdzenie, że art. 394² § 1¹ kpc w zakresie, w jakim uniemożliwia zaskarżenie kończącego postępowanie w sprawie postanowienia o odrzućeniu wniosku o sporządzenie uzasadnienia, wydanego (rozpoznanego) po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji, jest niegodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP.

(-) Marcin Wiącek

(podpis na oryginale)

Załączniki: 6 odpisów pisma procesowego